

Ален Бадью

ЕТИКА

Нарис про розуміння зла

Переклад з французької
Володимира Артюха та Андрія Рєпи

Видавництво «Комубук»
Київ – 2016

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

ПЕРЕДМОВА

до грецького видання

Дуже часто філософські тексти постають із люті. Ця книжка народилася з люті теоретичної. Зрештою, хіба творчість Платона великою мірою не була наснажена люттю проти софістів? Уже несила терпіти зарозумілості всіх тих, хто, прагнучи повністю стерти думку 1960-х (Фуко, Альтюссер, Лакан...), подає як бозна-яку актуальну новинку такий собі академічний, цілком жалюгідний моралізм. Як у їхніх спробах, широко підтриманих телебаченням, пресою та й практично всіма політиками, не помітити банального повернення до реакційної трухлявини старих часів: перевага моралі над політикою; віра у вищість буржуазного Заходу над усім іншим світом; існування так званої «людської природи» та славнозвісні «права», які з нею асоціюються; вульгарний антикомунізм; реально тоталітарна очевидність вищості капіталізму та його звичної політичної форми – парламентаризму. Й, кінець кінцем, плазування філософії, яка зреклася всіх своїх критичних функцій, капітулюючи перед встановленим світовим устроєм.

Тож насамперед я намагався показати, що вся ця побудова нічого не була варта – вона просто замінювала філософську критику чистісінькою пропагандою панівних «цінностей» наявного ладу, який ми терпимо. Я прямо критикував гуманітарну ідеологію, політику упокорення й знекровлений академізм, які посіли місце медіа-«філософії».

Але я не хотів зупинятися тільки на цьому. Згубно

віддавати добре слово «етика» на поталу церберам капітало-парламентаризму. Отож я зробив начерк зовсім іншого сенсу цього слова, відірвав його від псевдокантіанського моралізму й повернув до справжнього кореня: подій істини.

Звісно, йдеться лише про короткий вступ. Повний виклад етики істин є можливим, якщо продовжити розробку нової теорії істини, яку я виклав у моїй фундаментальній книзі «Буття та подія»¹. Втім, у цій роботі я спробував подати свої думки якомога повніше, принаймні щодо головних напрямків етики істин, що зберігає та навіть вимагає прав на творення, винаходження думки, емансипативну політику, авангардне мистецтво. Етики, яка тримається віддалік від будь-якого отупливого гуманізму.

Я дуже втішений, що грецькі читачі можуть належно оцінити мій задум. Адже вони є нащадками тих, хто, винайшовши філософію й чинячи опір будь-якій прислужницькій або софістичній думці, створив слово «етика». Тож я можу тільки подякувати перекладачеві та видавцеві за те, що вони взяли на себе ризик запропонувати до читання та критики мій нарис, доволі щільний, але водночас відкритий до дискусії.

[Грудень 1997 р.]

¹ Бадью це робить у другому томі «Буття та події» – «Логіці світів» (2006), де кардинально переосмислює та продовжує деякі тези цієї книги. – *Прим. пер.*

ПЕРЕДМОВА

до англійського видання

Цій книжці випала особлива доля. Власне, спершу йшлося про замовлення для однієї книжкової серії, розрахованої на ліцеїстів та студентів. Я погодився написати її на знак дружби до творця цієї ідеї, Бенуа Шантра, одного з небагатьох справжніх видавців сьогодні. Я написав цю роботу за два тижні, перебуваючи поза містом улітку 1993 року; а підганяли мене постійні телефонні дзвінки того самого Бенуа Шантра. Тож свою роботу я провадив у рамках наперед визначених обмежень: певна кількість знаків, необхідність бути зрозумілим для широкої непідготованої публіки, звернення до актуальних подій тощо.

Однак справжні труднощі полягали не в цьому. Мене ятрили інші суперечності. З одного боку, неабияк обурювало те, що суспільство піддалося «етичному» шаленству. Всі довкола тільки й робили, що лицемірно змішували політику з недалеким катехізисом. Інтелектуальна контрреволюція, в подібні морального тероризму, нав'язувала паскудства західного капіталізму, немовби це єдина універсальна модель для наслідування. А гадані «права людини» всюди слугували тому, щоб звести нанівець будь-яке винаходження вільної думки. Через це моя книжка перетворилася на своєрідний памфлет. Неодноразово мій видавець і друг закликав пом'якшити мої інвективи. Але, з іншого боку, порушені тут питання вимагали витонченої та нетривіальної дисципліни думки. Я ще не вивів усіх практичних (а також власне етичних) наслідків з он-

тології істин, яку розробив п'ять років до того в книзі «Буття та подія» (1988). Тож деякі роздуми були для мене самого новими й не до кінця з'ясованими.

Так я опинився в лещатах між спокусою спрощення, притаманною памфлетам, і необхідною строгістю концептуальних інновацій. Розв'язанням цієї дилеми стало (якщо це й справді розв'язання) поступове розчинення моєї ідеологічної люті в процесі строгого розгортання філософського викладу. Зрештою, книжка розпочинається як політична атака проти ідеології прав людини і як захист антигуманізму 1960-х років, а завершується начерком етики істин. Отож людській тварині, «права» якої не так просто ідентифікувати, я протиставляю власне суб'єкта, якого розумію як локальний фрагмент процедури істини та як безсмертне творіння певної події.

Найбільше вражає, що таке трохи дивне поєднання боротьби проти ідеологічної течії (на той час у суспільстві предметом *консенсусу* було моралізаторство, віктимізація всього і вся) та концептуального схематизму здобуло чималий успіх, зокрема й у ліцях. І на тепер «Етика» разом із «Маніфестом філософії» є найпопулярнішими моїми книжками. Як це зі мною вже інколи траплялося, багато людей були вдячні мені за те, що я ризикнув відверто говорити про те, про що говорити не заведено. Й ці самі люди, або й інші, знають, що я йду на цей ризик, лише ґрунтуючись на реальному філософському творенні – з фундаментальних причин, а не для того, щоб привернути до себе увагу. Насправді я надто непретензійний, щоб втішатися галасом довкола моєї персони.

Сьогодні я можу розглядати цю книжку, якій вже близько семи років, у двох вимірах: у вимірах ідеологічної полеміки та теоретичної побудови.

Щодо першого, мені немає про що шкодувати. Відтоді ми стали свідками нальотів західних бомбардувальників на Сербію, неприпустимої блокади Іраку та погроз на адресу Куби. Все це виправдовувалося неймовірним виплеском моралізаторських проповідей. Ув ім'я «прав людини» Міжнародний трибунал ладен був арештовувати та судити будь-кого і будь-де, лишень якщо той наважився виступити чи вже виступає проти світового устрою, озброєним вартовим якого є НАТО, а, по суті, американці. Й ще дужче, ніж раніше, запанував наш «демократичний» тоталітаризм. Тепер, як ніколи, треба, щоб вільний дух повстав проти цього рабського мислення, проти жалюгідного моралізаторства, в ім'я якого ми зобов'язані терпіти триб цього світу в його абсолютній несправедливості. Втім, можна зазначити, що цей *консенсус* поволі слабне. Інтервенція проти Сербії принаймні спонукала до дебатів, яких стосовно Боснії та Іраку так і не відбулося. Американський імперіалізм та європейське підлабузництво сьогодні засуджують дедалі частіше, аніж кілька років тому. Певна річ, зміцнений розпадом авторитарного соціалізму ворог панує скрізь. Але правда також і в тому, що перед нами простягається довгий період переосмислення політичної емансипативної думки та дієвих сил, що їй відповідають. Необхідно висунути – як обов'язкові гасла цієї реструктуризації – дві нагальні умови: ліквідація НАТО та розформування Міжнародного кримінального суду.

Щодо теоретичних побудов, треба зазначити, що ідеї, висловлені в цій невеличкій книжці, хоч і спрямовані в правильному напрямку, але є лише попередніми начерками. Наразі я займаюся їх подальшою розробкою (а почасти й заміною) принаймні в чотирьох пунктах:

1) Украй важливим стає поняття ситуації, оскільки я стверджую, що неможлива жодна «загальна» етика, а є лише етика окремих, одиничних істин, тобто етика можлива лише стосовно якоїсь певної ситуації. Однак, як я тепер уже знаю напевне, ситуацію не можна мислити лише як множинність (*un multiple*). Потрібно також зважати на зв'язки, які утворюються в ній і руйнівна сила яких є способом явлення множини у ситуації. З цього випливає, що ситуацію слід мислити водночас і в її бутті як чисту множинність (згідно з викладом у книзі «Буття та подія»), і в її явленні як ефект трансцендентального законодавства. Все це буде розроблено в книзі «Логіки світів», яку я замислив як продовження «Буття та події».

2) Сьогодні я більше не можу наполягати, що єдиним слідом, який залишає подія в ситуації, є ім'я, дане цій події. Ця теорія припускала, що є дві події, а не одна (подія-подія та подія-іменування), а також два суб'єкти, а не один (суб'єкт, який іменує подію, та суб'єкт, вірний цьому іменуванню). Тому я стверджую, що подія є імплікативною в тому сенсі, що від неї відділяється певне твердження, яке продовжуватиме існувати, коли сама подія вже зникне. Це твердження раніше було в стані невизначеності, або ж йому не вистачало певності значення. Подія вирішує

його значення (встановлює його істинність) і таким чином змінює всю логіку ситуації (весь її трансцендентальний режим). Інакше кажучи, онтологічну теорію події тут потрібно доповнити логічною теорією. Детальніше ці роздуми можна прочитати в моєму семінарі 1996 – 1997 та 1997 – 1998 років. Вони будуть розвинені в «Логіках світів».

3) Під суб'єктом не можна розуміти лише суб'єкта, який зберігає вірність події. З погляду етики це особливо вагомий пункт. Адже раніше мені не вдавалося пояснити появу *реакційних інновацій*: уся моя теорія нового зосереджувалася на процедурі істини. Але врешті-решт очевидно, що реакція і навіть сили смерті можуть засвоювати креативну силу події. Я вже згадував той факт, що нацизм залишається незбагненим, якщо не брати до уваги комунізму, а точніше, Жовтневої революції 1917 року. Тому я мав визнати, що подія відкриває суб'єктивний простір, у якому мають місце не лише прогресивна й істинна суб'єктивна фігура вірності, а й інші, також цілковито нові, хоча й негативні фігури, як, наприклад, фігура реакції, або те, що я називаю «темним суб'єктом».

4) Нарешті, траєкторія істини не має виводитися виключно з множинної природи ситуації, ані з «енциклопедії знань», яка в ній задіяна. Треба з'ясувати, як вона співвідноситься з логічними трансформаціями. А це повертає нас до питання *явлення істин*, адже досі я займався лише розглядом їхнього буття (а саме, що істини є *родовими* множинами).

Отже, ми бачимо, що теоретичне підґрунтя цієї книжки зазнало деяких змін. Але, на мій погляд, у ви-

значальних позиціях воно залишається так само непорушним і пропонує, крім усього іншого, водночас натхненний та послідовний вступ до масштабного задуму, який, як я сподіваюсь, має перевизначити цілі та завдання сучасної філософії.

На завершення не можу не подякувати видавництву *Verso* за вияв інтелектуальної та політичної довіри, а також перекладачеві Пітеру Голлворду, справжньому другу, тим паче, що він не завжди погоджується з моїми теоріями.

[Квітень 2000 р.]

ВСТУП

Деяким ученим словам, що тривалий час були замкнені у словниках і академічній прозі, випало щастя, а, може, нещастя – немов сумирній старій діві, якій невтямки, чому вона враз обернулася улюбленицею салонів – раптово вийти на вільне повітря часу, зажити все-народної слави та розголосу, потрапити в пресу й на телебачення, ба навіть до урядових промов. У вогнях рампи нині виблискує слово «етика», що так віддає грекою або курсом філософії і змушує воскресити в пам'яті Арістотеля (звісно, той славетний бестселер «Нікомахова етика»!).

Грецькою «етика» має стосунок до пошуків доброго «способу існування» або мудрих учинків. Саме тому вона є частиною філософії, тією частиною, що впорядковує наше практичне існування відповідно до уявлення про Добро.

Стоїки, безперечно, найбільш послідовно витлумачували етику не просто як частину, а як *саме осердя* філософської мудрості. Мудрий той, хто, відділяючи те, що від нього залежить, від того, що від нього не залежать, вибудовує свою волю навколо першого й незворушно терпить наявність другого. До того ж пам'ятаємо, що стоїки мали звичку порівнювати філософію з яйцем, шкаралупою якого є логіка, білком – фізика, а жовтком – етика.

За Нового часу, коли, починаючи від Декарта, чільним питанням філософії стає проблема суб'єкта, етика перетворюється майже на синонім моральності – або, як сказав би Кант, практичного розуму

(на відміну від чистого розуму або розуму теоретичного). Наперед виходять зв'язки суб'єктивної дії – та їхніх репрезентованих намірів – із універсальним Законом. Етика є принципом судження про практики Суб'єкта, байдуже, чи цей суб'єкт індивідуальний, чи колективний.

Згадаємо, що Гегель упроваджує тонке розрізнення між «етикою» (*Sittlichkeit*) та «моральністю» (*Moralität*). Етичний принцип пов'язаний у нього з *безпосередньою* дією, а моральність стосується *осмисленої* дії. Він стверджував, скажімо, що «етичний лад, власне, полягає в безпосередньому рішенні»ⁱⁱ.

Коли ж тепер здійснюють «повернення до етики», то вживають цей термін у доволі туманному сенсі, але, безперечно, воно ближче до Канта (етика судження), ніж до Гегеля (етика рішення).

Справді, «етика» сьогодні позначає принцип ставлення до «того, що відбувається»: з її допомогою знають прихованого регулювання наші коментарі стосовно ситуацій історичних (етика прав людини), ситуацій науково-технічних (етика життя, біоетика), ситуацій «соціальних» (етика спільного буття), ситуацій медійних (комунікативна етика) тощо.

Ця норма коментарів та опінії спирається на певні інституції й має власні владні повноваження: виникають «національні комісії з етики», що призначаються державою. Про свою «етику» мусить замислитися кожна професійна спільнота. В ім'я «етики прав

ⁱⁱ Гегель. *Феноменологія духу* (VI, А, Б). Увесь цей «моральний» розділ, хоч і доволі складний, але вражаючий. [В перекладі П. Тарашука: «мораль полягає, по суті, в цій безпосередній *рішучості*». Гегель Г. В. Ф. *Феноменологія духу*. – К.: Основи, 2004. – С. 319. – Прим. пер.]

людини» навіть відправляють військові експедиції.

З огляду на те, що в суспільстві звернення до етики дедалі більше зазнає інфляції, наша розвідка переслідує дві мети:

– По-перше, дослідити справжню природу цього явища, яке для громадської думки та офіційних інституцій править за головну «філософську» тенденцію наших часів. Ми спробуємо показати, що фактично йдеться про достеменний нігілізм і загрозове заперечення будь-якої думки.

– По-друге, треба вирвати слово «етика» з лабет цієї тенденції, надаючи йому зовсім іншого смислу. Замість того, щоб пов'язувати його з абстрактними категоріями (Людина, Право, Інший...), ми застосуємо його до *ситуацій*. Замість того, щоб зводити етику просто до співчуття жертвам, ми обернемо її на тривку максимуму *одиничних процесів*. Замість того, щоб слугувати виправданням для консервативної добромисності, етика відповідатиме за долю *низки істин*.